

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТСТВА ЯК ПОКАЗНИК І ЧИННИК СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

(Рецензія на монографію Л.Г. Сокурянської

“Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода”. –
Х.: Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2006. – 576 с.)

Цінності як поняття, що визначає значущість для людини й суспільства різноманітних явищ, об'єктів, відіграють центральну роль у вибудовуванні системи орієнтацій у житті, виробленні життєвих стратегій, визначенні вектора можливих змін, загалом – в усвідомленні сенсу життя і соціокультурної активності людини.

Сучасне суспільне життя у всьому світі характеризується винятковою масштабністю і динамічністю змін, соціокультурних трансформацій, які неодмінно супроводжуються ціннісними зрушеннями. А вони, у свою чергу, стають потужним чинником нових перетворень. Особливою драматичністю відзначаються ці процеси на пострадянському просторі, зокрема й в Україні. Оскільки вони зачіпають глибинні основи людського буття, то зрозуміле і те велике значення, яке має науковий, зокрема соціологічний аналіз динаміки ціннісних орієнтацій.

Монографія відомої харківської вченої-соціолога Л.Г. Сокурянської “Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода” становить, безсумнівно, вагомий внесок у дослідження багатоманітності взаємозв'язків і взаємозалежності між ціннісними та соціокультурними зрушеннями, що відбуваються в українському суспільстві.

Як видно із назви монографії, авторка визначає об'єктом свого дослідження динаміку ціннісних орієнтацій українського студентства, а предметом – умови і чинники формування соціальної суб'єктності як феномену, що відображає ціннісні зрушення в сучасному суспільстві і виступає їх джерелом і чинником. При цьому саме студентство визначається одним із головних суб'єктів трансформаційних процесів як в Україні, так і на пострадянському просторі в цілому. Авторка переконливо аргументує виправданість такого підходу: адже головним суб'єктом майбутнього – інформаційного – суспільства має стати “клас інтелектуалів”, які володіють найголовнішим капіталом інформаційної ери – науковими знаннями та найважливішим власне людським капіталом – моральними настановами. Формування такої суб'єктності відбувається значною мірою у вищій школі, яка покликана наділити індивіда “реєстром цілей і списком засобів” (З. Бауман) для його самореалізації у житті. Студентство в цьому плані виступає як найбільш “ресурсомістка” соціальна група сучасного українського суспільства, виходячи з рівня освіти, віку та майбутнього місця в системі суспільних відносин. Мається на увазі набуття студентською молоддю характеристик інтелектуальної еліти суспільства, її ресурсні можливості щодо формування середніх прошарків українського соціуму, електоральні уподобання студентства як важливий чинник політичного вибору країни в цілому та ін. Усе це, безумовно, підвищує актуаль-

ність монографічного дослідження Л.Г. Сокурянської, його теоретичну та практичну значущість.

Емпіричну базу багаторівневого і порівняльного аналізу в цій масштабній праці склали дослідження проблем студентства, вищої школи, загалом особистості молодій людини, а фактично їх моніторинг, передусім науковцями Харківського університету, упродовж тривалого періоду – 1971–2004 рр.

Монографія складається з чотирьох глав, кожна з яких підпорядковується послідовному досягненню поставленої авторкою мети: концептуалізації процесу становлення і багатофакторної обумовленості соціальної суб'єктності майбутнього фахівця з вищою освітою, його спроможності впливати на хід змін, на характер і спрямованість суспільних трансформацій і модернізацій, власної самореалізації.

У першій главі розкривається авторське бачення ціннісних змін в українському суспільстві. Слід наголосити, що сильною стороною є залучення великого обсягу джерел, які отримали авторське переосмислення та дозволили зробити висновок, що вагомим трансформаційним потенціалом сучасного українського суспільства є розвиток соціальної суб'єктності різноманітних елементів соціального і перш за все молоді. Прирошення наукового знання в межах цієї глави відбувається завдяки авторським інтерпретаціям таких понять, як “соціокультурна трансформація”, “ціннісні орієнтації”, “ціннісна система”, “ціннісне поле особистості” тощо.

Безперечно цікавим як у теоретичному, так і в практичному сенсі є здійснене авторкою визначення феноменів соціокультурної трансформації в Україні, її етапів та головних суб'єктів.

У другій главі увагу зосереджено на теоретичній інтерпретації феномену соціальної суб'єктності як якості особистості чи соціальної групи. Авторка вводить у науковий обіг такі поняття, як “диспозиційна суб'єктність” та “актуалізована суб'єктність”, перераховує критерії та показники соціальних феноменів, які позначаються цими поняттями. Ґрунтовне підкріплення теоретичних висновків емпіричними фактами, використання кількісних та якісних емпіричних даних, їх коректна інтерпретація посилюють роботу та підкреслюють високий фаховий рівень автора. Третя глава – найбільш обсяжна і тематично підпорядкована головній меті дослідження – присвячена різнобічному аналізу становища вищої школи в Україні, суб'єкт-суб'єктних відносин в ній, ціннісного світу різних поколінь студентської молоді, якості освіти, впливу навчально-виховного процесу на формування суб'єктних характеристик майбутніх спеціалістів. Окремого відзначення заслуговує четверта глава: в ній, розкриваючи “із середини” та “ззовні” молодіжні проблеми, внутрішній, соціальний мікросвіт молодій людини, авторка висуває міні-теорію “ціннісного поля особистості” як індивідуально-соціального конструкту. При цьому під ціннісним полем особистості мається на увазі “м'яка”, неупорядкована структура індивідуальної свідомості, що характеризується альтернативністю, ентропією, непогодженістю, одночасною присутністю різних типів цінностей і є в сучасних умовах результатом духовного освоєння суспільства, що постійно змінюється, трансформується в його глобальних і регіональних контекстах.

Обґрунтований та запропонований дисертанткою новий напрямок соціологічного аналізу трансформаційних процесів та розроблена в його межах ціннісно-суб'єктна концепція відповідає сучасним соціологічним уявленням про соціальний світ і засоби його розуміння. Основні положення і висновки дослідження поширюють наукове знання про чинники соціальних змін і можуть бути теоретичною базою для подальших соціологічних досліджень процесів набуття суспільством нової якісної визначеності, специфіки студентських практик, тенденцій “модернізації” та “постмодернізації” ціннісних орієнтацій студентства, проявів амбівалентності його ціннісної свідомості.

Досить поширена в українському суспільстві цитата щодо дуальності сучасної системи цінностей та “амбівалентності” ціннісної свідомості людини у контексті здійсненого дослідження та завдяки обґрунтованим висновкам автора перестає носити відтінок “негативної оцінки”. Спираючись на емпіричні дослідження, автор наголошує, що у тому випадку, коли ціннісна дуальність не викликає внутрішнього конфлікту особистості, амбівалентність поглядів людини підвищує її адаптивні можливості, активізує особистісний потенціал.

Авторка упродовж усього викладу демонструє високий рівень ерудованості, знання сучасного стану розробленості порушуваних проблем, ефективно використовує широкий арсенал як традиційних, випробуваних, так і найновіших дослідницьких прийомів, методів, інструментів. При цьому, можливо, дещо забагато місця відводить їх опису та оціночним характеристикам у стилі, близькому до підруничкового.

Необхідно також віддати належне практичній значущості наукової монографії. Запропонований науковий аналіз показує зміни у професійних орієнтаціях студентства, визначає проблемні аспекти проєктивних поглядів на майбутнє, висвітлює роль системи вищої освіти та навчально-виховного процесу, показує вплив студентського середовища та професорсько-викладацького колективу на формування молоді.

Загалом же слід сказати, що українська соціологічна наука збагатилася вагомою монографічною працею, яка демонструє високий науковий потенціал харківської і загалом української соціологічної школи, розкриває нові перспективи для плідних наукових пошуків у складному і динамічному світі суспільних відносин.

Шульга М.О., д-р соціол. наук
Балакірева О.М., канд. соціол. наук